

Історико-політичні проблеми сучасного світу:
Збірник наукових статей. – Чернівці:
Чернівецький національний університет,
2023. – Т. 47. – С. 313-325
DOI: 10.31861/mhpi2023.47.313-325

Modern Historical and Political Issues:
Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University,
2023. – Volume. 47. – pp. 313-325
DOI: 10.31861/mhpi2023.47.313-325

УДК 94:272(477)«1914/1923»

© Іван Монолатій¹

Категорія «соборність України» як фрактал

Автор обґрунтовує тезу, що фрактальним проявом є також категорія «соборність». Її фрактальна природа, по-перше, розширює специфіку цієї умоглядної ідеї української нації, по-друге, дає можливість виділити, структурувати певні націотворчі коди як систему очікувань, які функціонують в українському «соборницькому» просторі. Запропоноване бачення, що властивості фракталів як об'єктивного процесу змінюються у межах від чіткої регулярності до хаосу, категорія «соборність» як фрактал демонструє, з одного боку, межову «зону хаосу» (бездержавність) і, по-друге, формування «порядку з хаосу» (національну державність). Категорія «соборність» у її інституційно-структурному вимірі на Галичині у середині XIX – першій половині XX ст. загалом може відповідати *трикутнику Серпінського*. З огляду на самоподібність інституцій української соборності у XIX – XX ст., варто зважити на *килим Серпінського*, який більшою мірою відповідає фрактальному виміру досліджуваного явища. Українська соборність трактується взаємно-однозначним і неперервним відображенням (з погляду теорії килима Серпінського), а тому її структури топологічно невідмінні (Головна Руська Рада 1848 р. у Львові, Головна Українська Рада 1914 р. у Львові, Українська Національна Рада 1918 р. у Львові, Українська Національна Рада 1941–1942 рр. у Львові, Українська Національна Рада у Києві 1941 р., Українська Національна Рада 1948–1992 рр. у системі державного центру УНР в екзилі). Категорія «соборність» у її фрактальній розмірності почасти є ілюстрацією теорії Н. Н. Талеба про *антикрихкість*.

Ключові слова: фрактал, категорія, соборність, бездержавність, національна державність, фрактальні розмірності, регіоналістика, Україна.

The Category “Sobornist’ of Ukraine” As a Fractal

This article convinced a thesis that the fractal manifestation is also the category *sobornist’* (“congregation”). Its fractal nature, firstly, expands the specificity of this imaginary idea of the Ukrainian nation, and secondly, it makes it possible to highlight and structure certain nation-building codes as a system of expectations that function in the Ukrainian “congregational” space. The proposed vision is that the properties of fractals as an objective process vary from clear regularity to chaos, the category of “orderliness” as a fractal demonstrates, on the one hand, the borderline “zone of chaos” (statelessness) and, on the other hand, the formation of “order with chaos” (national statehood). The category *sobornist’* of in its institutional and structural dimension in Galicia in the middle of the 19th – the first half of the 20th century. can generally correspond to the Sierpinski triangle. Given the self-similarity of the institutions of Ukrainian *sobornist’* in the 19th and 20th centuries, it is worth considering Serpinsky’s carpet, which to a greater extent corresponds to the fractal dimension of the phenomenon under study. The Ukrainian cathedral is interpreted as a mutually unambiguous and continuous reflection (from the point of view of Serpinsky’s carpet theory), and therefore its structures are topologically identical (the Main Russian Council of 1848 in Lviv, the Main Ukrainian Council of 1914 in Lviv, the Ukrainian National Council of 1918 in Lviv, the Ukrainian National Council of 1941–1942 in Lviv, the Ukrainian National Council in Kyiv in 1941, the Ukrainian National Council of 1948–1992 in the system of the state center of the Ukrainian People’s Republic in exile). The category *sobornist’* in its fractal dimension is also partly an illustration of Nasim Taleb’s theory of antifragility.

¹ Доктор політичних наук, професор кафедри політології, Прикарпатський університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ, Україна. E-mail: ivan.monolatii@pnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-8963-774X>.

Keywords: fractal, category, *sobornist*², statelessness, national statehood, fractal dimensions, regionalism, Ukraine.

Постановка наукової проблеми та її значення. Свого часу Райнгарт Козеллек, пояснюючи вступ до семантики історичного часу, зауважив, що при спробі тематизації історичних часів неминуче доводиться використовувати одиниці часових вимірів, які у природі обчислюються фізико-математичними способами: «дати чи тривалість життя або існування установи, вузлові та зламні моменти політичних чи військових ланцюгів подій, швидкість засобів пересування та її зростання, прискорення – чи уповільнення – виробництва, технічні параметри зброї, навіть ці окремі приклади свідчать, що все це можна зважити на терезах історії лише шляхом обміру й датування за допомогою природної часової періодизації»². Відтак пояснюючи *випадковість* як «мотиваційний залишок історіографії», вчений влучно підкреслив, що «саме випадок найпридатніший для того, щоб описати несподіване, нове, непередбачуване»³, адже саме випадок стає надбанням історичного досвіду.

Якщо ж, на перший погляд, усе просто і зрозуміло, як може здатися тим, котрі вже встигли умістити дослідований хронотоп у довжелазну картотеку історії України початку ХХ ст., отримаємо наперед визначені відповіді і «хрестоматійні» судження, варто ще раз озирнутися на західних авторитетів. Адже Р. Козеллек, недаремно вхопившись за рукав тих, які б зазіхнули на творення іншої, аніж вже усталеної, парадигми, твердитиме: «Будь-яка безперечно унікальна історія таїть у собі структури її уможливлення, обов'язкові умови свого перебігу в обмежених просторових координатах, які змінюються з іншою швидкістю, аніж перебіг самих подій». І далі: «Якщо спрямувати свій погляд в бік цієї темпоральної багатошаровості, то *вся історія постає перед нами як простір потенційної повторювальності* (курсив мій. – І. М.), вона ніколи не є діахронічним, але – залежно від часового сприйняття і можливостей ставати надбанням досвіду – й синхронним феноменом»⁴.

Глумачення історії як повторювальності у Козеллековому трактуванні – часові пласти, що повторюють дії з одного людського покоління в покоління друге і так далі, достоту так, як чиє-небудь весілля, унікальне своєю оригінальністю (індивідуальністю), однак зі щораз повторюваними ритуалами, які гарантують сталість⁵. Сьогодні не відомо, чи Р. Козеллек, пропонуючи такий символічний образ повторювальності історії як весілля, запізнався був із студією Йосипа Лозинського «Руское весіле» (1835), який у вступі зауважив, що «Сила в моєй силі було, старав-ємся в розмаїтих місцях обрядки і пісні руского весіля пізнати, і переконав-ємся, же принаймні що до головних обрядків і пісней *всюде тим же самим способом весіле ся відправляє* (курсив мій. – І. М.)»⁶, захотів би подивитися на «часові пласти» українців, однак його метафора для нашої історії є більш, аніж показовою, адже українське весілля бездержавного сторіччями народу було більше, ніж просто традицією-звичаєм-законом.

Невідомо, чи можуть бути науковим прикладом повторювальності дій, таких собі «весіль» українського націотворення, відомі події XVII–XX сторіч: 1648 р. (Хмельниччина), 1768–1769 рр. (Коліївщина), 1848 р. («Весна народів», Головна Руська рада), 1918 р. (колапс Габсбурзької монархії, проголошення ЗУНР), 1938–1939 рр. (Карпатська Україна, початок Другої світової війни).

Тут, однак, важливе інше. Зосібна Р. Козеллек мовби підштовхує дослідників до думки про *фрактальні перетворення часових пластів*, твердячи, що умови неповторності будь-якої історії не є новими, адже «існують *структури* [...] і *процеси* (тут і далі курсив мій. – І. М.), перебіг яких усе ще триває [...]»⁷. Або ж таке судження: «Історія не є лише одноразовою, вона може також і повторюватися. Не в сенсі чергування в часі подій, [...] а в сенсі своїх структур, що уможливають ці події»⁸. А що, коли б спробувати пояснити різні за своєю сутністю виміри

² Козеллек, Р. (2005), *Минуле майбутнє. Про семантику історичного часу*; пер. з нім. В. Швед. Київ, с. 16.

³ Там само, с. 163.

⁴ Козеллек, Р. (2006), *Часові пласти. Дослідження з теорії історії*. Зі статтею Ганса-Георга Гадамера; пер. з нім. В. Швед. Київ, с. 85.

⁵ Там само, с. 26.

⁶ Лозинський, Й. (1992), *Українське весілля*; опрац. тексту, упор. і вступ. ст. Р. Кирчіва. Київ, с. 47.

⁷ Козеллек, Р. (2006), *Часові пласти. Дослідження з теорії історії*. С. 232.

⁸ Там само, с. 258.

української державності, за допомогою фрактального підходу / фрактальної «ідеології»?

Адже про це явище свідчить ще Старий заповіт: «Рід відходить і рід приходить, земля ж перебуває повіки. [...] Те, що було, є те саме, що буде; те, що зробилось, є те саме, що зроби́ться (підкреслення мос. – І. М.). *Немає нічого нового під сонцем*» (Пропов. 1:4-7,9; пер. о. Івана Хоменка). Тому використання фракталів у випадку інституційно-процесуального підходу є цілком виправданим для ефективного опису унікальних образів, понять і подій на підставі систематизації як нерегулярних і самоподібних структур, адже фракталами займаються широкі сфери – від математики до географії, біології, медицини, астрономії⁹.

Прикладами фракталів можуть бути апорії Зенона Елейського про Ахіллеса і черепаху, множина Георга Кантора, криві Вацлава Серпінського, крива Гельге фон Коха, розмірність Фелікса Гаусдорфа та інші. Поняття «фрактал» 1975 р. увів у науковий обіг Бенуа Б. Мандельброт для опису об'єктів та явищ, що не мають визначеного лінійного розміру. 1988 р. вчений запропонував вважати фракталом «певну структуру, яка складається із подібних до себе підструктур»¹⁰, відтак фрактал є об'єктом, форма якого не залежить від масштабу. «Тріада» фрактальних параметрів є такою: фрактал не має однозначного визначення; однією з найважливіших характеристик фракталів є їх самоподібність; фрактал – це явище, яке існує й декларує себе динамічно, а тому є *процесом*. Як виснує Н. Н. Талеб, «*фрактальність* (тут і далі курсив в оригіналі. – І. М.) – це повторення в іншому масштабі геометричних візерунків, які відтворюють себе в мініатюрі. [...] *фрактал має числовий, статичний вимір, який (майже) не залежить від масштабу, – пропорції [...] постійні*»¹¹.

А що фрактальні форми притаманні нескінченній кількості структур та процесів, виявлення фрактальних структур також і у, здавалося б, традиційних політичних інститутах і процесах, дає можливість проведення не скільки аналізу, а інтерпретації її особливостей на різних рівнях. З-поміж таких завдань «на завтра» – підходи етноматематики до розуміння культури і розуміння математики, головним чином взаємодії між ними, адже зарубіжні колеги мають чим похвалитися¹². Важливою особливістю фрактального утворення є те, що українські вчені окреслюють як «фрактальну ідеологію»: «його (фрактала. – І. М.) структура виявляється тільки за сумісного розділення кількох рівнів, різниця масштабів яких ускладнює наочне уявлення цієї структури. [...] їх послідовний опис може бути досягнутий у рамках фрактальної ідеології»¹³. Думається, що фрактали також декларуються на межі між етнічністю і політикою, час від часу затираючи між ними границі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Озвучена проблема досі перебуває поза увагою українських та зарубіжних вчених – істориків, політологів, соціологів і культурологів, хоча саме дослідження фрактальних розмірностей української національної державності, зокрема й української соборності може дати цікаві узагальнення з огляду на міждисциплінарні зв'язки історії та політики з природознавством, зокрема фізикою і математикою. У 2020 р. на підставі інтерпретації положень *теорії Чорного лебедя* Н. Н. Талеба, автор цієї статті запропонував три дослідницькі гіпотези, пов'язані з подіями на Галичині 1918–1919 рр. Зокрема т. зв. «станиславівське» рішення від 3 січня 1919 р. про злуку ЗУНР і УНР і є «мандельбротівською випадковістю», а категорію «соборність» запропоновано розглядати як *фрактал*¹⁴. Відтак у цій статті вперше в українському науковому дискурсі пропонується розглядати категорію «українська соборність» як фрактальну розмірність. Здійснено це на прикладі процесуально-інституційного підходу, обравши для прикладу особливості західноукраїнської етнополітичної сфери.

Мета статті. З огляду на сучасні інтерпретаційні підходи щодо української національної державності, зокрема її передумови, хід та наслідки у XIX – першій половині XX ст., актуаль-

⁹ Горобець, Ю. (2008), *Фрактальна геометрія у природознавстві*. Навч. посібн. Київ, с. 3.

¹⁰ Там само, с. 6, 9, 11–12.

¹¹ Талеб, Н. Н. (2017), *Чорний лебідь. Про (не)ймовірне у реальному житті*; пер. з англ. М. Климчук. 2-ге вид. Київ, с. 245, 247.

¹² Див.: Ascher, M. (1991), *Ethnomathematics: A Multicultural View of Mathematical Ideas*. Pacific Grove, Calif.; D'Ambrosio U., (2001), *Ethnomatematica*. Bologna.

¹³ Горобець, Ю. (2008), *Фрактальна геометрія у природознавстві*. Навч. посібн. Київ, с. 4.

¹⁴ Монолатій, І. (2020), *Зоосад революції. Західноукраїнська державність 1918–1923 років і теорії випадковостей XX – початку XXI сторічч.* Івано-Франківськ, с. 59, 295.

ним є з'ясування, на підставі поняття «фрактал», який більшою мірою використовують математики і фізики, особливості української соборницької ідеології у її регіональному вимірі. Завдання статті: 1) з'ясувати специфіку проявів фрактальних структур на Галичині ХІХ – поч. ХХ ст.; 2) охарактеризувати Злуку ЗУНР і УНР як моделі фрактального утворення; 3) вивчити можливості оцінювання подій політичної історії України ХХ ст. з погляду теорії фракталів.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, фрактальним проявом є категорія «соборність України», яку можна вважати певним фракталом. Таке розуміння, на наш погляд, по-перше, допоможе розширити специфіку цієї умоглядної ідеї української нації, з часом стати головним об'єктом досліджень категорії «соборність України» у етноматематиці; по-друге, дасть можливість виділити, структурувати певні націотворчі коди як систему очікувань, які функціонують в українському «соборницькому» просторі. Зокрема розуміння категорії «соборність України» як фрактала може оприятити, накреслити певні контури соборності, що була своєрідною системою очікувань творення єдиної української етнічної, а відтак політичної нації.

А що властивості фракталів як об'єктивного процесу змінюються у межах від чіткої регулярності до хаосу, категорія «соборність» як фрактал демонструє, з одного боку, межову «зону хаосу» (бездержавність) і, по-друге, формування «порядку з хаосу» (національну державність). Тому-то не можна погодитися з твердженням, що «здається нема на світі народу, який так глибоко переживав би почуття своєї внутрішньої єдності, почуття своєї історичної пов'язаності, почуття своєї соборності, як український. Саме слово соборність має в собі якийсь містичний зміст, є духовим витвором української душі [...]»¹⁵. Додаймо сюди сучасне поняття «психофрактала» Олени Донченко¹⁶, яке має усі можливості пояснити й категорію «соборність» як окрему частку, фрагмент універсальної психіки новітніх українців.

Не місце тут «пірнати» у минувшину, однак варто піддатися спокусі висловити один здогад. Не секрет, що традиційна масова культура стверджує, що ідея соборності України бере свій початок у Старокиївській державі, а її філософське коріння сягає часів Візантії. Це справді дивно, позаяк відомо, що вона відіграла свою роль в упадку української середньовічної державності. Зосібна Петро Ісаїв констатував шкідливість візантійської політики для України: по-перше, Візантія спонукала кочовиків нападати на Україну; по-друге, вела явну чи таємну політичну діяльність «прихованої руки» Візантії супроти руських князів, що, своєю чергою, призвело до княжих міжусобиць; по-третє, сповідувала ідею церковної залежності від Візантії, що почасти було також свідченням несформованої на той час ідеї української корони; по-четверте, занедбання власного шкільництва¹⁷. А знаючи це, додаймо й поширену тезу, що соборність – ключове поняття російської релігійно-філософської думки ХІХ – ХХ ст., активно пропагандоване російськими слов'янофілами.

Натомість, на наш погляд, категорія «соборність України» приходить, сказати б, «взамін» ідеї Козацької держави, яка неухильно трансформується у «козацький міф»¹⁸. Тому саме після фактичної втрати Україною політичної суб'єктності у ХVІІІ ст., категорія «соборність» стає магістральною ідеєю майбутньої, відновленої української державності.

Тож, якщо візьмемо до уваги Франковий вірш «Не пора, не пора...» (1880) чи «Молитву за Україну» («Боже великий, єдиний!») Олександра Кониського (1885), здаватиметься, що категорія «соборність» є «продуктом» новітнього українства, позбавленого власної державності і роз'єднаного монархіями Романових і Габсбургів. Задля об'єктивності зауважимо, що ідея єдиних держав «своїх» народів не була чимось новим: згадати б «Бесіди до німецького народу» Йоганна Готліба Фіхте (1807–1808) чи «Книги народу польського» Адама Міцкевича (1832). Зосібна Ольгерд-Іполит Бочковський твердив, що «соборність не слід розуміти, так би мовити, механічно, себто тільки у *територіальнім* (тут і курсив мій. – І. М.) значінню, але *органічно*, тобто – з погляду *суцільності* нації, *незалежно від політичних кордонів*. [...] Ніякі кордони та

¹⁵ С. Й., (1941), Соборність української нації. *Український вісник* (Берлін), 10 серп., ч. 22 (66), с. 1.

¹⁶ Див.: Донченко, О. (2006), Фрактальність психіки і суб'єктність. *Людина – Суб'єкт – Вчинок*. Філософсько-психологічні студії; за ред. В. Татенка. Київ, с. 117–143.

¹⁷ Ісаїв, П. (1975), *Причини упадку української держави в княжій і козацькій часи*. (Виклади на УКУ). Рим, с. 116–125.

¹⁸ Див.: Шевчук, В. (2019), *Козацька держава як ідея в системі суспільно-політичного мислення ХVІ–ХVІІІ століть*. У двох книгах. Кн. 1–2. Київ; Плохій, С. (2018), *Козацький міф. Історія і націєтворення в епоху імперій*; авториз. пер. з англ. М. Климчука. Харків.

ніякі режими не можуть знищити живе відчуття своєї національної соборності, якщо державно поділений нарід його має. [...] Територіяльна соборність це здебільшого фінальний момент визвольного руху; фігурально кажучи, *дах*, а не *фундамент* національної будівлі [...]»¹⁹. Питання національної єдності (як і роз'єднаності, поділів) у розумінні вченого прямо залежить од боротьби народів за національне визволення²⁰.

Зауважмо: і хоча, здається, поняття «соборність» у сферу новітньої національно-політичної термінології у розумінні збірної єдності «підросійських» і «підавстрійських» українців запровадив Пантелеймон Куліш 1871 р. своїм «Соборним посланням Галичанам»²¹, твердячи: «Мы простягаємо до вась руки, щобь вась прыгриты коло свого серця и вдыхнуты вь вась живывого, нескаличеного духа украинського», порятунок галичан буде лише тоді, «поки Галычына не зиллеця духомь своимь зь Україною вь єдыне тило»²², тогочасне розуміння соборництва, репрезентоване православною догматикою зокрема²³. Варте уваги розуміння соборництва як «чинности церковно-громадської»²⁴, звідки виокремлюється зокрема й форми соборності, скажімо, у вигляді братств²⁵. То чи не йшлося у певному сенсі про *братерство*, відголоски якого маємо у гаслах Французької революції *Liberté, Égalité, Fraternité* («Свобода. Рівність. Братерство»), а відтак демократичних ідеалах модерного світу? Чи про таке от братерство йшлося тим українцям, котрі висували і реалізовували ідею власне української соборності?

Імовірно підтвердити ці здогади можуть сучасні студії над концептом «соборність» у його «українсько-революційному» прояві²⁶. Зрозуміло, що ідея української соборності виникла одночасно з «новонародженням» (за висловом Василя Гришка) національно-культурної самосвідомості українців, роз'єднаних обабіч австро-російського кордону ще у першій половині XIX ст.²⁷. Про це уже достатньо написав Ігор Райківський, виснуючи зокрема, що «не інтелектуальні впливи чи політичні ідеї [...] визначали характер взаємодії між Галичиною і Наддніпряниною, а ірраціональний фактор. Ідеться про своєрідний національний міф, стереотип соборності, національної єдності, усвідомлений як засіб ідентифікації себе з чимось ідеальним, що наділялося позитивними рисами»²⁸.

Тому, обравши за дороговказ поділ О.-І. Бочковського соборництва на «територіальне» і «органічне», побачимо, що друге значення відповідає діалектиці творення «соборницьких» структур саме у західноукраїнській етнополітичній сфері. Прикладом фрактальної структури слід вважати тут творення тих політико-репрезентаційних інститутів на Галичині, які у своїй діяльності, хоч і висували ідею єдності українців імперій Романових і Габсбургів, у своїх публічних заявах відстоювали ідею українського автономізму в межах існуючої держави. Зокрема це *Головна Руська Рада* 1848 р., *Головна Українська рада* 1914 р. і *Українська Національна Рада* 1918 р.

Якщо проаналізуємо маніфести і відозви цих організацій, побачимо у них, що їхні творці формально не виступали проти пануючого політичного режиму, не вимагали творення власної державності, одночасно декларуючи національну спільність зі своїми земляками поза Галичиною. А ще, надто важливою обставиною було й те, що у своїх заявах ці інституції своїми, скажати б, «наріжними каменями» обирали офіційні документи влади: імператорський Патент від

¹⁹ Шляхи національного визволення. (Відчит О. І. Бочковського на 1-Листопадовому Святі в Подєбрадах), (1931). *Діло* (Львів), 26 лист., ч. 266, с. 1.

²⁰ Бочковський, О. І. (1931), *Боротьба народів за національне визволення. Націологічні нариси*. Подєбради, с. 7–10.

²¹ Переписка Кулиша съ Володиміромъ Барвинскимъ вь первой половинѣ 1871 года (№ 38. Соборное посланіе Кулиша Галичанамъ), (1898). *Кіевская Старина* (Київ), кн. X, с. 115–117.

²² Там само, с. 116, 117.

²³ Лотоцький, О. (1935), *Автокефалія*. Том 1. Засади автокефалії. Варшава, с. 13–22.

²⁴ Там само, с. 22.

²⁵ Там само, с. 30, 60–64.

²⁶ Див.: Гоян, І. (2020), *Соборність: концепт. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія*. Т. 3 (П–С). Івано-Франківськ, с. 467–472; Великочий, В. (2022), *Національна соборність і Українська революція 1914–1923 рр. Історіографічні силуетки*. Івано-Франківськ, с. 88–106, 122–159.

²⁷ Гришко, В. (1979), *Шлях до соборності. Сучасність* (Мюнхен). 1979. Ч. 1 (217), с. 49.

²⁸ Райківський, І. (2016), *Ідея української соборності в підавстрійській Галичині (XIX – початок XX століття)*. Івано-Франківськ, с. 290.

25 березня 1848 р. (Конституція), або імператорський маніфест від 16 жовтня 1918 р. («До моїх вірних австрійських народів!»), чітко окреслюючи легітимність своєї проімперськості і/або наміри діяти навіть у модернізованій політичній системі Габсбургів²⁹. Тональність таких заяв, щоправда, була різною:

«Ми Русини Галицькі належимо до великого руського народу, котрий одним творить язиком і 15 мільонів виносить, з котрого пілтреття мільона землю Галицьку замешкує» (1848);

«Побіда австро-угорської монархії буде нашою перемогою. І чим більше буде поразення Росії, тим швидше вибе година визволення України (тут і далі розбивка в оригіналі. – І. М.). [...] Нехай на руїнах царської імперії – зійде сонце вільної України!» (1914);

«І. Ціла етнографічна українська область в Австро-Угорщині [...] – творять одноцілу українську територію. II. Ця українська національна територія уконституується оцим як українська держава. Постановлюється поробити приготовчі заходи, щоби рішення це перевести у життя» (1918)³⁰.

Згодом у своїх спогадах окремі діячі твердили, що, скажімо, мобілізаційним закликком Головної Української Ради стало гасло: «Війна за волю України!», зауважуючи од себе: «Отсе був наш соборний національний клич!»³¹. Або ж таке твердження, датоване квітнем 1925 р: «Ми були свідомі, що гряде великий час і тому виставили ми соборний національний ідеал: Вільна Україна! (тут і далі розбивка в оригіналі. – І. М.) За здійснення сього ідеалу ми пішли у війну і наш нарід сказав: Війна за Україну! Се був новочасний і спільний наш клич національний. Наша орієнтація на Австрію і осередні держави – се був той шлях, що мав нас довести до соборної України. Між царською Росією і Европою мав стати охоронний вал: Україна...»³².

Важливо, що ці структури як фрактали, їхнє творення (якщо послуговуватимемося ідеєю згаданого вище вченого про «дах» і «фундамент» національної будівлі) можна вважати фундаментом – усі вони заклали міцне, хоча специфічне, підґрунтя категорії «соборність» у досліджуваному хронотопі, хоча «даху» (спільної, єдиної території), звісно, не мали. Між іншим, своїм «австрофільством» ці інституції різко відрізнялися від практичного виміру національно-визвольної боротьби поляків, зокрема організуванні ними «Листопадового» 1830–1831, «Січневого» 1861 і «Січневого» 1863 рр. повстань, котрі можна вважати прикладом фрактальної структури³³. Цікаво, чи у цім контексті можна говорити про фрактальність Хмельниччини 1648–1657 рр. і Коліївщини 1768–1769 рр. і, цілком ймовірно, Холодноярську Республіку 1919–1922 рр.?

До речі, якщо мовити про візуалізований (матеріалізований) вимір категорії «соборність», показовим будуть українські хоругви: хоругва Національної гвардії з Яворова на Львівщині 1848 р., або хоругва «Сокола-Батька» зі Львова 1911 р. Зокрема, якщо на першій з них лише колористика (синій, золотий) вказує на українські національні барви, а відрубність Галичини демонструє лев, що опирається на скелю; то на другій хоругві з двобічним зображенням, з одного боку, міститься зображення лева, що піднімається на скелю із закликком «Все вперед!», а з другого – зображення архистратига Михаїла і заклик Шевченковий заклик «Боріте ся! Поборете!». До того ж хоругва 1911 р. має стрічку, на другій половині якої вигаптували напис: «Хай прапор Батька з'єднає Соколів по-над Дністром та над Дніпром»³⁴. Подібні зображення містила

²⁹ Див.: Одозва до Руського Народу. Братя! (1848), *Зоря Галицька* (Львів). 15 мая. Ч. 1, с. 1; Головна Українська Рада до всего Українського Народу! Українські Січові Стрільці. 1914–1920. Другий наклад, (1936), Львів, с. 15 (зображення); Левицький, К. (1926), *Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914. На підставі споминів*. Львів, с. 21–24, 720–722; Левицький, К. (1931), *Великий Зрив (До історії української державности від березня до листопада 1918 р. на підставі споминів та документів)*, Львів; Нью-Йорк, с. 108–110.

³⁰ Левицький, К. (1926), *Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914. На підставі споминів*. Львів, с. 21, 722; Левицький, К. (1931), *Великий Зрив (До історії української державности від березня до листопада 1918 р. на підставі споминів та документів)*. Львів; Нью-Йорк, с. 115.

³¹ Левицький, К. (1928), *Історія Визвольних змагань галицьких українців з часу Світової війни 1914–1918. З ілюстраціями на підставі споминів і документів*. Перша часть. Львів, с. 14.

³² Левицький, К. (1926), *Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914. На підставі споминів*. Львів, с. 724.

³³ Монолатій, І. (2008), *Українські легіонери. Формування та бойовий шлях Українських Січових Стрільців, 1914–1918*. Київ, с. 17; Монолатій, І. (2011), *Українscy Strzelcy Siczowi 1914–1918*. Warszawa, s. 14.

³⁴ Косів, Р. (2009), *Українські хоругви*. Київ, с. 348 (№ 71), 352 (№ 73).

й хоругва Українських Січових Стрільців 1917 р. (проект Івана Іванця): на синьому тлі зображення архистратига Михаїла, на щиті якого був уміщений золотий лев³⁵. Як згадував сам І. Іванець, «злучено герби Києва і Галицької Землі для зазначення ідеалу соборності українських земель»³⁶.

Відтак, чи не вважати, наприклад, *хрести на знесення панщини* на Галичині 1848 р., а також *стрілецькі могили* в пам'ять національно-визвольної боротьби на Галичині у ХХ ст. (УСС, УГА, УПА) також ще й фракталами (аналогічними будуть кам'яні хрести Степової України ХVIII–ХІХ ст.)³⁷? Ці та інші питання, вочевидь, ще виникатимуть перед дослідниками, адже йдеться про типи увічнення суспільної пам'яті.

Керуючись логікою Б. Мандельброта, категорію «соборність» у її західноукраїнському варіанті, зокрема на підставі її структуризації 1848, 1914 і 1918 рр., можна назвати *самоафінними фракталами*, адже йдеться про різноманітні функції єдиної фрактальної розмірності «загально-го призначення», що виконується різними фрактальними розмірностями «спеціального призначення». А що ці функції проявляються в локальній і глобальній фрактальних розмірностях, припускаємо, що «соборницькі» структури на Галичині можна трактувати самоафінними фракталами з *локальною* розмірністю. Натомість *глобальна* розмірність могла б бути властивістю реалізованого спільними зусиллями (хоча й з різними стартовими можливостями і потенціалами) ЗУНР і УНР соборницького проекту, «дахом» якого став Акт Злуки (Велика Злука) 19 січня 1919 р.

Однак, як виснував В. Гришко: «Проголошення сполуки західних і центрально-східних українських земель у єдиній українській державі, так урочисто здійснене в Києві 22-го січня 1919 р. формальним актом об'єднання двох Народних Республік в одну, *справді лише започаткувало, а не завершило реалізацію ідеї української соборності в дії* (курсив мій. – І. М.)»³⁸.

Хоча, згідно критичних думок Олександра Семмо про українську соборність, вона мала визначну хронологію: 22 січня – 31 серпня 1919 р.³⁹ (авторові йшлося про наслідки «Київської катастрофи» 30-31 серпня 1919 р.). А ще додаймо тезу, що «після упадку ЗУНР й УНР слово “соборність” перестало бути пустим згуком», адже сучасникам йшлося про «всеукраїнський інтерес»⁴⁰. Натомість майже незауваженою залишається досі теза, що її був висловив В. Гришко, що «живим і панівним у свідомості й почуттях галицького вояцтва було прагнення соборної, всеукраїнської єдності, яке й потягло їх “до своїх” відразу ж, як тільки виникла можливість приєднатися до спільної з наддніпрянцями військово-політичної дії всеукраїнського значення (тут – Перший Зимовий похід. – І. М.)»⁴¹.

Дещо іншим був, сказати б, відгомін соборницьких прагнень передусім західних українців лунав в еміграційних умовах, зокрема 23 березня 1923 р. на засіданні Національної Ради у Відні. Її члени лише констатували, що питання об'єднання двох українських держав постало у Станиславові у січні 1919 р.⁴², а советська розвідка зі свого боку закидала, що 1918 р. «група диктатора Петрушевича» агітувала за автономію Галичини у складі Габсбурзької монархії на чолі з імператором Карлом І⁴³. Сюди слід додати й артикульоване членами віденської Національної Ради на її надзвичайному засіданні 5 березня 1923 р. переконання, що «Східна Галичина творить окрему міжнародну територію»⁴⁴. Як відомо, це було й наслідком проголошення Дикта-

³⁵ Косів, Р. (2009), *Українські хоругви*. с. 75, іл. 2.34.

³⁶ Українські Січові Стрільці. 1914–1920. Другий наклад (1936), Львів, с. 123.

³⁷ Див.: *Народні хрести в Коломийщині*. Зібрав і зрисував Гнат Колцуняк, (1919), Львів, с. 215–230; За волю України. Символічні могили січовим стрільцям, воякам УГА і УПА на Коломийщині (1991); упор., передмов. М. Васильчука. Івано-Франківськ.

³⁸ Гришко, В. (1979), Незавершена соборність і народження всеукраїнства. *Сучасність* (Мюнхен). Ч. 6 (222), с. 81.

³⁹ Семмо, О. (1988), *Соборність (22.I. – 31.VIII.1919 р.)*. Філядельфія, с. 1, 2, 45–46.

⁴⁰ Єдність нації (1936), *Діло* (Львів). 22 січ., ч. 15, с. 1.

⁴¹ Гришко, В. (1979), Незавершена соборність і народження всеукраїнства. *Сучасність* (Мюнхен). Ч. 6 (222), с. 91–92.

⁴² *Західноукраїнська Народна Республіка 1920-1930-х років ХХ століття в архівних документах* (2021). Київ, с. 57, док. № 20.

⁴³ Там само, с. 66, док. № 23.

⁴⁴ Там само, с. 40, док. № 14.

тури Є. Петрушевича, що, своєю чергою, спричинило й відхід від соборницького ідеалу⁴⁵.

І хоча упродовж цілого міжвоєнної ідея соборності була досить популярною у середовищі західних українців в польській займанщині Галичини, особливо серед націонал-демократів⁴⁶, «нове» дихання вона отримала у роки Другої світової війни. Найперше слід згадати меморандум делегації Карпатської України німецькому урядові 24 жовтня 1938 р. Документ містив положення, що Карпатська Україна – це лише частина всіх українських земель, а її населення усвідомлює ті обов'язки, яке воно має «стосовно всієї української нації»⁴⁷.

Однак найповніше ідеал соборництва був утілений в Акті відновлення Української держави 30 червня 1941 р. По-перше, документ встановлював, що українська влада на західних землях України підпорядковуватиметься Українському Національному Урядові у Києві (п. 2), по-друге, відновлена Українська Держава та її Українська Національна Революційна Армія боротиметься спільно з «союзною» німецькою армією проти московської окупації за «Суверенну Соборну Українську Державу» (п. 3), по-третє, Акт завершувався зокрема й закликом: «Хай живе Суверенна Соборна Українська Держава!»⁴⁸. Показово, що тут, як і у 1914 р. в маніфесті Головної Української Ради, йшлося про війну проти Москви разом із союзником (тоді – царським військом, тепер – Вермахтом).

Не менш важливий тут був й інституційний вимір. Адже після УНРади 1918 р., яку структурно можемо вважати фракталом, повторювальною (після 1848 і 1914 рр.) інституцією, влітку 1941 р. (6 липня – як Рада Сеньйорів, з 30 липня – Українська Національна Рада) утворили представницький (як і попередні!) орган українського населення Галичини. УНРада 1941 р. задекларувала, що вона є «перехідним координуючим центром української нації в Західній Україні до часу відновлення державної незалежності України», а ще – «достосовується до вимог німецької влади, щоб тим чином здійснити якнайскорше Соборну Україну (курсив мій. – І. М.)»⁴⁹. Знову ж таки, як і у 1914 р., так і 1941 р. таку інституцію очолив К. Левицький (до часу своєї смерті 12 листопада). А ще усі структури – Головна Руська Рада, Головна Українська Рада, УНРада 1918 р. і УНРада 1941 р. місцем свого «народження» обрали Львів – беззаперечний центр західноукраїнської етнополітичної сфери. Думається, що УНРаду 1941 р. можна трактувати самоафінними фракталом з локальною розмірністю.

Додамо ще й таке: фрактальні структури соборності на Галичині середини ХІХ – першої половини ХХ ст. (Головну Руську Раду 1848 р., Головну Українську Раду 1914 р. й Українські Національні Ради 1918 і 1941 рр.) слід вважати, згідно із моделлю Б. Мандельброта, «фрактальною сумою імпульсів», тобто родину самоафінних фракталів⁵⁰. Зауважмо, що схожою «сумою імпульсів» для сучасників тих подій були три основні принципи українського націоналізму: традиційність, соборність і європеїзм. Про соборність у цій тріаді зокрема писав Ігор Костецький: «Ми – єдині (тут і далі курсив мій. – І. М.), ми – кияни, галичани, подоляни, полтавці, слобожани, буковинці, донці, кубанці, степовики, запорожці, – мусимо діяти в одне. Відчувши нашу національну спільність, мусимо вишукуватися непохитною лавою – і тоді далі вперед, – до вершин, до *всєукраїнства*»⁵¹.

Отже маємо «квадригу» «соборницьких» структур на Галичині упродовж 1848–1941 рр. (з перервами): Головну Руську Раду – Головну Українську Раду – УНРаду 1914 р. – УНРаду 1941 р. А ще додаймо сюди факт, що 5 жовтня 1941 р. УНРаду створили й у Києві за аналогією

⁴⁵ Монолатій, І. (2020), *Зоосад революції. Західноукраїнська державність 1918–1923 років і теорії випадковостей ХХ – початку ХХІ сторіч.* Івано-Франківськ, с. 66–68.

⁴⁶ Див.: Українська націонал-демократія 1918–1929. Документи і матеріали; упор. Микола Кугутяк (2004). Т. 2. Київ – Івано-Франківськ, с. 133–135, док. № 45; с. 135–138, док. № 46; с. 283–287, док. № 88; с. 303–306, док. № 93; с. 313–315, док. № 95; с. 361–365, док. № 117; с. 377–385, док. № 125; с. 403–405, док. № 135; с. 503–505, док. № 173; с. 566–568, док. № 194; с. 594–630, док. № 209–210.

⁴⁷ Косик, В. (1993), *Україна під час Другої світової війни 1938–1945.* Київ – Париж – Нью-Йорк – Торонто, с. 48; с. 535, док. № 6.

⁴⁸ Там само, с. 572–573, док. № 56.

⁴⁹ Боляновський, А. (2001), *Українська Національна Рада. Довідник з історії України (А–Я)*; упор. Р. Шуст.; 2-ге вид., доопр. і доповн. Київ, с. 930.

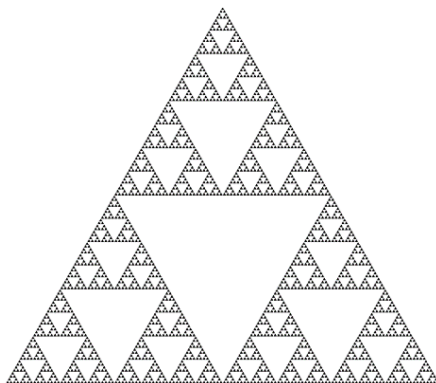
⁵⁰ Головна ідея «фрактальної суми імпульсів», у цьому випадку, – можливість різких розривів у часі та просторі. – *Авт.*

⁵¹ Костецький, І. (1941), *Принципи українства. Дніпрова хвиля* (Кременчук), 5 лист., № 3, с. 2.

зі «львівською» УНРадою⁵², а після Другої світової війни – українська еміграція 1948 р., фактично, продовжила ідею УНРади у нових геополітичних умовах⁵³, аж до 1992 р. Цей «ланцюжок» вкотре свідчить про Мандельбротову «суму імпульсів». Тому-то категорія «соборність» має у цьому значенні фрактальну структуру. Можна лише додати, що у досліджуваному хронотопі за нових геополітичних умов – відновлення державности України 1991 р. – ідея соборності України набула нових вимірів, зокрема регіоналістики⁵⁴. Природу фрактальної розмірності мають й процесуальні виміри Національної революції в Україні – «Революція на граніті» (1990), «Пома-ранчева революція» (2004) і «Революція Гідности» (2013–2014).

Тож, чи не є категорія «соборність» у її фрактальній розмірності ще й почасти ілюстрацією Талебової *антикрихкості*? «Прикладаючи» до Талебових міркувань українську соборність у її інституційно-процесуальному вимірі середини XIX – XX ст., бачимо, що їй властиві Талебові чинники антикрихкості (у порівнянні з «нарративним знанням»): «гнучка діяльність, пошук альтернатив», «діє як фланер», «психологічно дискомфортна, але сповнена духу пригод і невідомого», «головний інструмент практиків», «нарратив – прикладний», «не залежить від сюжету, служить хіба що мотивації», «широка сфера застосування, відкритий простір дії», «не вимагає розуміти логіку подій, достатньо лише здорового глузду, щоб порівняти два варіанти і вибрати кращий»⁵⁵.

Підсумовуючи, зазначимо, що категорія «соборність» у її інституційно-процесуальному вимірі загалом може відповідати *трикутнику Серпінського* (хоча й використання інших графічних вимірів фрактала буде цілком виправданим):

Відомо, що найпростіший спосіб побудови трикутника Серпінського – рівносторонній трикутник з кількома кроками. Перший крок – видалення трикутника з вершинами в середині початкового трикутника, другий крок – аналогічні трикутники із трьох менших трикутників, які залишилися від першого кроку і т. д. Після нескінченного повторення цієї процедури (скажімо, творення структур української соборності) від суцільного трикутника залишається підмножина – трикутник Серпінського. Його властивість полягає у самоподібності, адже він складається з трьох своїх копій, зменшених удвічі (наприклад, Головна Руська рада – Головна Українська Рада – Українська Національна Рада).

Зауважмо подібність трикутника Серпінського у творчості зосібна Георгія Нарбута, зображення якого стало мотивом кількох Нарбутових графічних творів 1919 р., а відтак і обкладинки часопису «Мистецтво» (Київ, 1920)⁵⁶.

⁵² Пастушенко, Т. (2019), Українська Національна Рада в Києві. *Енциклопедія історії України*. Том: Україна – Українці. Кн. 2. Київ, с. 616.

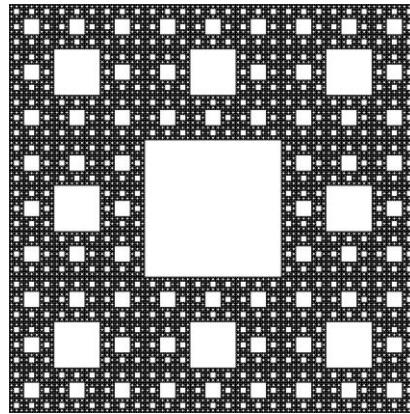
⁵³ Див.: Володимир Наддніпрянець (1961). *Українська Національна Рада*; передмов. П. Кривобока. Мюнхен – Нью-Йорк.

⁵⁴ Див.: Адамович, С. (2009), *Соборність та регіональний розвиток у суспільно-політичному житті незалежної України*. Івано-Франківськ.

⁵⁵ Талеб, Н. Н. (2019), *Антикрихкість. Про (не)вразливе у реальному житті*; пер. з англ. М. Климчук. 2-ге вид. Київ, с. 192–193, табл. 4.

⁵⁶ Українська абетка. Малюнки Георгія Нарбута (2020); передм. М. Філевич; упор. О. Савчук; художн. оформ. О. Чекаль. Харків, с. 5, 32, 33.

Однак, з огляду на самоподібність інституцій української соборності у XIX – XX ст., варто зважити на килим Серпінського, який більшою мірою відповідає фрактальному виміру досліджуваного явища:

Адже вчений продемонстрував, що килим Серпінського як фрактал є універсальною кривою, де будь-який одновимірний граф, спроектований на двовимірну площину, гомеоморфний до підмножини трикутника Серпінського. Ця обставина у нашому випадку показує, між іншим, що українська соборність є взаємно-однозначним і неперервним відображенням (з погляду теорії килима Серпінського), а тому її структури топологічно невідмінні (Головна Руська Рада 1848 р. у Львові, Головна Українська Рада 1914 р. у Львові, Українська Національна Рада 1918 р. у Львові, Українська Національна Рада 1941–1942 рр. у Львові, Українська Національна Рада у Києві 1941 р., Українська Національна Рада 1948–1992 рр. у системі державного центру УНР в екзилі).

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що фрактальні розмірності категорії «соборність» й далі потребують вивчення з огляду на специфіку етнополітології і етноматематики, а висновки таких студій будуть важливим доповненням в інтерпретаційному полі сучасної української гуманітаристики. В подальших студіях варто, використовуючи компаративістський підхід, з'ясувати вплив геопсихічного чинника на функціонування категорії «українська соборність», виявити його повторювальну дію упродовж історії української державності.

Насамкінець зауважмо слова В'ячеслава Липинського, що їх він озвучив у своїх «Листах до Братів-Хліборобів» майже 100 років тому: «Ми досі ще ідейно не об'єднані. Але це станеться в процесі громадської політичної творчості»⁵⁷.

Вважаючи цю, сказати б, піонерську статтю-пропозицію щодо нових акцентів щодо сучасного розуміння інтерпретаційного поля української державності, переконаний, що у горнилі повномасштабної війни росії про суверенної Української держави, яку рашисти розпочали 24 лютого 2022 р., вкотре, завдяки Збройним силам України та громадянському суспільству, було детерміновано націотворчий код українців, в осерді якого – українська соборність як фрактал, як повторювальний політичний інститут і процес, котрий свідчить зокрема й про ідейне об'єднання задля збереження і перемоги України над злом. Натомість важливо, щоб повторювальність про яку писав зосібна й Р. Козеллек, врешті завершилася. Про це знову-таки парадоксально, але ще 100 років тому написав ідеолог українського монархізму: «Хто хоче не періодичного (тут і далі курсив мій. – І. М.), а сталого існування цілої Української Нації і хто не хоче дальшого безплідного повторювання нашої трагічної минувшини, той мусить приготувитись на тяжку путь по лінії найбільшого опору, путь виховання своєї власної, сильної, загартованої, творчої національної аристократії. Бо тільки по лінії найбільшого опору ростуть в силу не ефемерні, а сильні і великі нації і будуються не паперові, чи “буферні”, а сильні, великі і тривалі держави»⁵⁸. Війна, яку розв'язала росія ще 2014 р. і мужня боротьба українців за власну незалежність – історичне підтвердження цьому, як і категорії «українська соборність».

⁵⁷ Липинський, В. (1926), *Листи до Братів-Хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму*. Писані 1919–1926 Р. Відень, с. 102.

⁵⁸ Там само, с. 110.

Список джерел

1. Адамович, С. (2009), *Соборність та регіональний розвиток у суспільно-політичному житті незалежної України*. Івано-Франківськ.
2. Боляновський, А. (2001), Українська Національна Рада. (упор. Р. Шуст) *Довідник з історії України*. 2-ге вид., доопр. і доповн. Київ, с. 930.
3. Бочковський, О. І. (1932), *Боротьба народів за національне визволення. Націологічні нариси*. Подєбради.
4. (упор.) Васильчук, М. (1991), *За волю України. Символічні могили січовим стрільцям, воjakам УГА і УПА на Коломийщині*. Івано-Франківськ.
5. Великочий, В. (2022), *Національна соборність і Українська революція 1914–1923 рр. Історіографічні силуетки*. Івано-Франківськ.
6. Володимир Наддніпрянець (1961), *Українська Національна Рада*; передмов. П. Кривобока. Мюнхен – Нью-Йорк.
7. Горобець, Ю., Кучко, А., Вавилова, І. (2008), *Фрактальна геометрія у природознавстві*. Навч. посібн. Київ.
8. Гоян, І., Сторожук, С., Великочий, В. (2020), *Соборність: концепт. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія*. Т. 3 (П–С), Івано-Франківськ, с. 467–472.
9. Гришко, В. (1979), *Незавершена соборність і народження всеукраїнства. Сучасність* (Мюнхен). Ч. 6 (222), с. 81–100.
10. Гришко, В. (1979), *Шлях до соборности. Сучасність* (Мюнхен). Ч. 1 (217), с. 49–66.
11. Донченко, О. (2006), *Фрактальність психіки і суб'єктність. Людина – Суб'єкт – Вчинок. Філософсько-психологічні студії*; за ред. В. Татенка. Київ, с. 117–143.
12. Єдність нації (1936). *Діло* (Львів), 22 січ., ч. 15.
13. *Західноукраїнська Народна Республіка 1920-1930-х років ХХ століття в архівних документах*, (2021). Київ.
14. Ісаїв, П. (1975), *Причини упадку української держави в княжі і козацькі часи*. (Виклади на УКУ). Рим.
15. Козеллек, Р. (2005), *Минуле майбутнє. Про семантику історичного часу*; пер. з нім. В. Швед. Київ.
16. Козеллек, Р. (2006), *Часові пласти. Дослідження з теорії історії*. Зі статтею Ганса-Георга Гадамера; пер. з нім. В. Швед. Київ.
17. Косик, В. (1993), *Україна під час Другої світової війни 1938–1945*. Київ – Париж – Нью-Йорк – Торонто.
18. Косів, Р. (2009), *Українські хоругви*. Київ.
19. Костецький, І. (1941), *Принципи українства. Дніпрова хвиля* (Кременчук), 5 лист., № 3.
20. (упор.) Кугутяк, М. (2004), *Українська націонал-демократія 1918–1929. Документи і матеріали*. Т. 2. Київ – Івано-Франківськ.
21. Левицький, К. (1931, 1968) *Великий Зрив (До історії української державности від березня до листопада 1918 р. на підставі споминів та документів)*. Львів; Нью Йорк.
22. Левицький, К. (1928), *Історія Визвольних змагань галицьких українців з часу Світової війни 1914–1918. З ілюстраціями на підставі споминів і документів*. Перша частина. Львів.
23. Левицький, К. (1926), *Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914. На підставі споминів*. Львів.
24. Липинський, В. (1926), *Листи до Братів-Хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму*. Писані 1919–1926 Р. Відень.
25. Лозинський, Й. (1992), *Українське весілля*; опрац. тексту, упор. і вступ. ст. Р. Кирчіва. Київ.
26. Лотоцький, О. (1935), *Автокефалія*. Том 1. Засади автокефалії. Варшава.
27. Монолатій, І. (2020), *Зоосад революції. Західноукраїнська державність 1918–1923 років і теорії випадковостей ХХ – початку ХХІ сторіч*. Івано-Франківськ.
28. Монолатій, І. (2008), *Українські легіонери. Формування та бойовий шлях Українських Січових Стрільців, 1914–1918*. Київ.
29. *Народні хрести в Коломийщині*. Зібрав і зрисував Гнат Колцуняк. Матеріяли до української етнольоїї, (1919). Львів.
30. Одозва до Руского Народу. Братя! (1848), *Зоря Галицка* (Львів), 15 мая, ч. 1.
31. Пастушенко, Т. (2016), *Українська Національна Рада в Києві. Енциклопедія історії України*. Том: Україна – Українці. Кн. 2. Київ, с. 616.

32. Переписка Кулиша съ Володиміромъ Барвинскимъ въ первой половинѣ 1871 года (№ 38. Соборное посланіе Кулиша Галичанамъ), (1898). *Кіевская Старина* (Київ), кн. X, с. 115–117.
33. Плохий, С. (2018), *Козацький міф. Історія і націєтворення в епоху імперій*; авториз. пер. з англ. М. Климчука. Харків.
34. Райківський, І. (2016), *Ідея української соборності в півдавстрійській Галичині (XIX – початок XX століття)*. Івано-Франківськ.
35. (упор.) Савчук, О. (2020), *Українська абетка. Малюнки Георгія Нарбута*. Харків.
36. С. Й., (1941), Соборність української нації. *Український вісник* (Берлін), 10 серп., ч. 22 (66).
37. Семмо, О. (1989), *Соборність (22.I. – 31.VIII.1919 р.)*. Філядельфія.
38. Талєб, Н. Н. (2019), *Антикрихіть. Про (не)вразливе у реальному житті*; пер. з англ. М. Климчук. 2-ге вид. Київ.
39. Талєб, Н. Н. (2017), *Чорний лебідь. Про (не)ймовірне у реальному житті*; пер. з англ. М. Климчук. 2-ге вид. Київ.
40. Українські Січові Стрільці. 1914–1920, (1936). Другий наклад. Львів.
41. Українська абетка. Малюнки Георгія Нарбута (2020); передм. М. Філевич; упор. О. Савчук; художн. оформ. О. Чекаль. Харків.
42. Шевчук, В. (2019), *Козацька держава як ідея в системі суспільно-політичного мислення XVI–XVIII століть*. У двох книгах. Кн. 1–2. Київ.
43. Шляхи національного визволення. (Відчит О. І. Бочковського на 1-Листопадовому Святі в Подєбрадах), (1931). *Діло* (Львів), 26 лист., ч. 266.
44. Ascher, M. (1991), *Ethnomathematics: A Multicultural View of Mathematical Ideas*. Pacific Grove, Calif.
45. D'Ambrosio U. (2001), *Etnomatematica*. Bologna.
46. Monołatyj, I. (2011), *Ukraińscy Stzełcy Siczowi 1914–1918*. Warszawa.

References

1. Adamovych, S. (2009), *Sobornist' ta regional'nyj rozvytok u suspil'no-politychnomu zhytti nezalezhnoyi Ukrayiny*. Ivano-Frankivs'k. [In Ukrainian]
2. Bolyanovs'kyj, A. (2001), *Ukrayins'ka Nacional'na Rada*. (upor. R. Shust). *Dovidnyk z istoriyi Ukrayiny*. 2-ge vy'd., doopr. i dopovn. Kyjiv, p. 930. [In Ukrainian]
3. Bochkovs'kyj, O. I. (1932), *Borot'ba narodiv za nacional'ne vyzvolennya. Naciologichni narysy*. Podyebrady. [In Ukrainian]
4. (ed.) Vasył'chuk, M. (1991), *Za volyu Ukrayiny. Symbolichni mogly sichovym stril'cyam, voyakam UGA i UPA na Kolomyjshhyni*. Ivano-Frankivs'k. [In Ukrainian]
5. Velykočyj, V. (2022), *Nacional'na sobornist' i Ukrajins'ka revoljucija 1914–1923 rr. Istoriohrafichni syl'vetvy*. Ivano-Frankivs'k. [In Ukrainian]
6. Volodymyr Naddnipryanecz' (1961), *Ukrayins'ka Nacional'a Rada*; peredmov. P. Kryvoboka. Myunxen – Nyu-Jork. [In Ukrainian]
7. Gorobecz, Yu., Kuchko, A., Vavylova, I. (2008), *Fraktal'na geometriya u pryrodnavstvi*. Navch. posibn. Kyjiv. [In Ukrainian]
8. Goyan, I., Storozhuk, S., Velykočyj, V. (2020), *Sobornist': koncept. Zaxidno-Ukrayins'ka Narodna Respublika 1918–1923. Encyklopediya*. T. 3 (P–S). Ivano-Frankivs'k, p. 467–472. [In Ukrainian]
9. Gryshko, V. (1979), *Nezavershena sobornist' i narodzhennya vseukrayinstva. Suchasnist'* (Mjunxen). Ch. 6 (222), p. 81–100. [In Ukrainian]
10. Gryshko, V. (1979), *Shlyax do sobornosty. Suchasnist'* (Mjunxen). Ch. 1 (217), p. 49–66. [In Ukrainian]
11. Donchenko, O. (2006), *Fraktalnist' psykhyky i sub'yektnist'*. *Lyudyna – Sub'yekt – Vchynok. Filosofs'ko-psykologichni studiyi*; za red. V. Tatenka. Kyjiv, p. 117–143. [In Ukrainian]
12. Yednist' nacyi (1936). *Dilo* (L'viv), 22 sich., ch. 15. [In Ukrainian]
13. *Zaxidnoukrayins'ka Narodna Respublika 1920-1930-x rokiv XX stolittya v arxivnyx dokumentax*, (2021). Kyjiv. [In Ukrainian]
14. Isayiv, P. (1975), *Prychyny upadku ukrajins'koyi derzhavy v knyazhi i kozac'ki chasy*. (Vyklady na UKU). Rym. [In Ukrainian]
15. Kozellek, R. (2005), *Mynule majbutnye. Pro semantiku istorychnogo chasu*; (transl.). V. Shved. Kyjiv. [In Ukrainian]
16. Kozellek, R. (2006), *Chasovi plasty. Doslidzhennya z teoriiy istoriyi*. Zi statteyu Gansa-Georga Gadamera; (transl.). V. Shved. Kyjiv. [In Ukrainian]

17. Kosyk, V. (1993), *Ukrayina pid chas Drugoyi svitovoyi vijny 1938–1945*. Kyjiv – Paryzh – Nyu-Jork – Toronto. [In Ukrainian]
18. Kosiv, R. (2009), *Ukrayins'ki xorugvy*. Kyjiv. [In Ukrainian]
19. Kostec'kyj, I. (1941), Pryncypy ukrajinstva. *Dniprova xvylya* (Kremenchuk), 5 lyst., No. 3. [In Ukrainian]
20. (ed.) Kuhutyak, M. (2004), *Ukrayins'ka nacional-demokratiya 1918–1929. Dokumenty i materialy*. T. 2. Kyjiv – Ivano-Frankivs'k. [In Ukrainian]
21. Levyc'kyj, K. (1931, 1968) *Velykij Zryv (Do istoriyi ukrajins'koyi derzhavnosti vid bereznya do lystopada 1918 r. na pidstavi spomyniv ta dokumentiv)*. L'viv; Nyu Jork. [In Ukrainian]
22. Levyc'kyj, K. (1928), *Istorija Vyzvol'nyx zmahani' halyc'kyx ukrajinciv z času Svitovoji vijny 1914–1918. Z iljustracijamy na pidstavi spomyniv i dokumentiv*. Perša čast'. L'viv. [In Ukrainian]
23. Levyc'kyj, K. (1926), *Istorija polityčnoji dumky halyc'kyx ukrajinciv 1848–1914. Na pidstavi spomyniv*. L'viv. [In Ukrainian]
24. Lypyns'kyj, V. (1926), *Lysty do Brativ-Xliborobiv. Pro ideju i organizaciju ukrajins'koho monarxizmu. Pysani 1919–1926 R. Viden'*. [In Ukrainian]
25. Lozyns'kyj, J. (1992), *Ukrajins'ke vesillja*; oprac. tekstu, upor. i vstup. st. R. Kyrčiva. Kyjiv. [In Ukrainian]
26. Lotoc'kyj, O. (1935), *Avtokefalija*. Tom 1. *Zasady avtokefaliji*. Varšava. [In Ukrainian]
27. Monolatiy, I. (2020), *Zoosad revoljuciji. Zaxidnoukrajins'ka deržavnist' 1918–1923 rokiv i teoriji vypadkovostej XX – počatku XXI storič*. Ivano-Frankivs'k. [In Ukrainian]
28. Monolatiy, I. (2008), *Ukrajins'ki lehionery. Formuvannja ta bojovyj šljax Ukrajins'kyx Sičovyx Stril'civ, 1914–1918*. Kyjiv. [In Ukrainian]
29. *Narodnji xresty v Kolomyjščyni*. Zibrav i zrysuvav Hnat Kolcunjak. Materijaly do ukrajins'koji etnologiji, (1919). L'viv. [In Ukrainian]
30. Odozva do Ruskoho Narodu. Bratja! (1848), *Zorja Halycka* (L'viv), 15 maja, č. 1. [In Ukrainian]
31. Pastušenko, T. (2016), *Ukrajins'ka Nacional'na Rada v Kyjevi. Encyklopedija istoriji Ukrajiny*. Tom: Ukrajina – Ukrajinci. Kn. 2. Kyjiv, p. 616. [In Ukrainian]
32. *Perepyska Kulyša s' Volodymirom Barvynskym v pervoj polovynye 1871 hoda (No 38. Sobornoe poslanie Kulyša Halyčanam')*, (1898). *Kievskaja Staryna* (Kyjiv), kn. X, p. 115–117. [In Ukrainian]
33. Ploxij, S. (2018), *Kozac'kyj mif. Istorija i nacijetvorennja v epoxu imperij*; (transl.). M. Klymčuk. Xarkiv. [In Ukrainian]
34. Rajkivs'kyj, I. (2016), *Ideja ukrajins'koji sobornosti v pidavstrijs'kij Halyčyni (XIX – počatok XX stolittja)*. Ivano-Frankivs'k. [In Ukrainian]
35. (ed.) Savčuk, O. (2020), *Ukrajins'ka abetka*. Maljunky Heorhija Narbuta. Xarkiv. [In Ukrainian]
36. S. J., (1941), *Sobornist' ukrajins'koji naciji. Ukrajins'kyj visnyk* (Berlin), 10 serp., č. 22 (66). [In Ukrainian]
37. Semmo, O. (1989), *Sobornist' (22.I. – 31.VIII.1919 r.)*. Filjadel'fija. [In Ukrainian]
38. Taleb, N. N. (2019), *Antykryxkist'. Pro (ne)vrazlyve u real'nomu žytti*; (transl.) M. Klymčuk. 2-he vyd. Kyjiv. [In Ukrainian]
39. Taleb, N. N. (2017), *Čornyj lebid'. Pro (ne)jmovirne u real'nomu žytti*; (transl.). M. Klymčuk. 2-he vyd. Kyjiv. [In Ukrainian]
40. *Ukrajins'ki Sičovi Stril'ci. 1914–1920*, (1936). Druhyj naklad. L'viv. [In Ukrainian]
41. *Ukrayins'ka abetka. Malyunky Georgiya Narbuta*, (2020); peredm. M. Filevych; upor. O. Savchuk; xudozhn. oform. O. Chekal'. Xarkiv.
42. Ševčuk, V. (2019), *Kozac'ka deržava jak ideja v systemi suspil'no-polityčnogo myslennja XVI–XVIII stolit'*. U dvox knyхах. Kn. 1–2. Kyjiv. [In Ukrainian]
43. *Šljaxy nacional'noho vyzvolennja*. (Vidčyt O. I. Bočkovs'koho na 1-Lystopadovomu Svjati v Podjebradax), (1931). *Dilo* (L'viv), 26 lyst., č. 266. [In Ukrainian]
44. Ascher, M. (1991), *Ethnomathematics: A Multicultural View of Mathematical Ideas*. Pacific Grove, Calif.
45. D'Ambrosio U. (2001), *Etnomatematica*. Bologna. [In Italian]
46. Monołatjy, I. (2011), *Ukraińscy Stzełcy Siczowi 1914–1918*. Warszawa. [In Polish]